

DR. KÉKES SZABÓ MIHÁLY

József Attila Tudományegyetem

Szeged

Emlékezés Felméri Lajosra* (1840–1894)

Felméri Lajos életéről, pedagógiai nézeteiről – a közelmúltban megjelent néhány tanulmánytól eltekintve – hosszú éveken át nagyon keveset lehetett hallani, olvasni.¹

Ki is volt Felméri Lajos, aki 100 esztendővel ezelőtt, 1894. május 22-én halt meg Kolozsvárott?

Felméri Lajos 1840. szeptember 29-én Székelyudvarhelyen született. Elemi és gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte, majd rövid sárospataki tartózkodás után Pesten folytatott református teológiai és egyetemi filozófiai tanulmányokat. 1866/67-ben Angliában, Skóciában és Németországban tett tanulmányutat. 1868 őszén a sárospataki főiskolára nyert előbb rendkívüli tanári, majd rá egy évre rendes tanári kinevezést. Feladata a bölcsészeti tárgyak (lélektan, logika, etika és vallásbölcselet), illetve a pedagógia, a nevelés és oktatástan tárgyak előadása volt. A kolozsvári egyetem pedagógiai tanszékének élére az egyetem megalapításakor, 1872-ben került.

Nevét az Erdélyi Múzeumban, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban, az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönyében, az Athenaeumban, a Nemzeti Névelésben és a Természettudományi Közlönyben megjelent írásai és tanulmányai már az 1870-es években ismertté tették. Országosan is elismertté *Az iskolázás jelene Angolországban* című 1881-ben megjelent nagyszabású művével vált. (Ebben a kétkötetes munkájában a vallás- és közoktatási miniszter megbízásából az 1879–1880-as tanévben Angliában tett tanulmányútjának tapasztalatait foglalta össze.)²

A nyolcvanas években megjelent tanulmányaiban a hazai és külföldi oktatásügy lényeges kérdéseiről fejtette ki véleményét. Írt – többek között – a középiskolai oktatásról, a nőnevelés kérdéseiről, az utilitárius és liberális szemléletű nevelés tanügyi konzekvenciáiról, az idegen nyelvek tanításáról, valamint az általános és szakképzés viszonyáról.

Tudományos szempontból legkiemelkedőbb alkotása, *A neveléstudomány kézikönyve* c. munkája 1890-ben jelent meg.³ A következő években közreadott írásainak többségében oktatáselméleti kérdésekkel foglalkozott. E témából tervezett nagyobb műve megírására azonban már nem volt lehetősége, mert alkotóerejének teljében, a kolozsvári egyetemnek az 1894/1895-ös tanévre megválasztott rektoraként, 1894. május 22-én vérmérgezés következtében meghalt.

Az életrajzi adalékok is jelzik, hogy Felméri már kolozsvári kinevezése előtt megismerkedett az európai fejlődés élvonalába tartozó nyugat-európai országok kulturális életével, oktatási törekvéseivel. Külföldi útjain szerzett tapasztalatainak érdekessége, hogy figyelmét – kortársaitól eltérően – nem a német, hanem az angol és a francia iskoláztatás alakulása keltette fel. Történelmi érdeklődése alapján felismerte, hogy a kiegyezést követő időszak új lehetőségeket te-

* Írásunk „A tanárképzés, a pedagógiai, pszichológiai és módszertani oktatás története a József Attila Tudományegyetemen és jogelődjein (1872–1985)” c. OTKA-kutatás keretében készült.

remtett elmaradásunk felszámolására. Az új feladatok megoldásához a nagy és sikeres nemzetek történelmének, kultúrájának megismerését szorgalmazta: *„A nagy nemzetek élete mindig tanulságos, s kétszeresen tanulságos ma, midőn a nemzetközi ismerkedés korszakát éljük. Ma már minden nemzet érzi, hogy fennmaradásának elsődrendű biztosítéka a műveltség... Nekünk, kik a mímeltségben a nyugoti nagy nemzeteket utol akarjuk érni, fölötte fontos dolog művelődésük folyamatait ismerni.”*⁴

Felméri számára „a világ leghatalmasabb és legműveltebb nemzete” az angol volt, így hazai oktatásügyünk megreformálásához is elsődlegesen az angol mintákat tekintette követendőeknek.

Életművének egyik legnagyobb érdeme, hogy a német pedagógiai orientáció kizárólagossága, a herbartianizmus egyeduralma ellen elsőként emelt szót: *„Ha az írókat két nagy csoportra osztjuk, mint a fogakat: metszőkre és őrlőkre, mi tűrés-tagadás, hazánk pedagógiai íróinak nagy többsége az utóbbiak közé tartozik. Bámulatos buzgalommal őrlik le német mestereiknek ezerszer felelevenített mondókáit, melyekben... nyoma sincs a gyermeki természet megfigyelésének.”*⁵

A rövidke kis idézet is jelzi, hogy Felméri fontosnak tartotta a gyermeki természet megismerését, a gyermektanulmányozáson alapuló neveléstudomány megteremtését. Nézetei gyökeresen eltértek a hazánkban általánosnak mondható, s nagyrészt a pesti egyetem pedagógiai tanszéke által képviselt „hivatalos” felfogástól. Ezt az eltérést Felméri így fogalmazta meg: *„Hazánkban a nevelés kérdéseit taglaló művek kevés kivétellel dogmatikus német írók műveinek a fordításai vagy körülírásai; s olvasásuk közben gyakran úgy tetszik, mintha nem is a közöttünk élő gyermekekről lenne szó, hanem valahol a magosban, ideg és izomrendszer nélkül aetherrel táplált közép lényekről. A szerzők, dogmáik trónjára ülve, mintegy azt várják, hogy a gyermeki természet hozzájuk alkalmazkodjék, s naív várakozásuk közben elszalasztják a megfigyelésre kínálkozó legjobb pillanatokot.*

*Én egészen más úton járok. Bevezetem az olvasót a gyermek lelkvilágának kellő közepébe... nyomról-nyomra kísérem az ifjú lélek fejlődésmenetét, s mindenütt alkalmat adok rá az olvasónak, hogy saját idevágó tapasztalataival helyeselve, vagy esetleg kigazítsa a gondolatokat.”*⁶

A rövid idézet alapján nem csodálható, hogy a dogmatikus német szerzők nyomdokain haladó hazai pedagógiai írók és tanítványaik nem voltak hajlandók az új gondolatokat tudomásul venni, sőt Felméri háttérbe szorításával, munkássága jelentőségének elhallgatásával „viszontozták” a róluk adott értékelést.

Felméri fontosnak tartotta a növendékek cselekvő emberré formálását, de elutasította a hasznossági elv kizárólagosságát hirdető – és erre hivatkozva az elsajátítandó ismeretek körét folyamatosan bővíteni kívánó – utilitarista törekvéseket.

*„A hasznossági vagy – közkeletű néven – utilitárius irány ma nagy szerepet játszik társas életünkben... az értelem számára foglalja le az idő oroslánrészét, s csak morzsákat juttat a szívnék. Az utilitárius nevelés arra szoktatja az egyest, hogy első sorban mindenben önmagát és saját érdekeit tekintse.”*⁷

Iskoláztatásunk súlyos fogyatékoságának nevezte, hogy *„... mi mindenre meg akarjuk taníttatni gyermekeinket, csak a gondolkodás izmosodására nem engedünk tért és alkalmat.”*⁸

Az általános képzést mind a személyiségfejlődés egésze, mind a szakmai ismeretek megalapozása szempontjából fontosnak tartotta: *„Aki az elemi iskoláztatás művelő hatásába nem részesült, minden pályán hátul marad. Sem a felnőttek tanfolyamai, sem a népi könyvtárak ki nem tudják pótolni az elemi ismeretek azon összegét, melyre minden munkásnak gyermekkorában kell szert tennie... A dolog természetes rendje szerint első az iskola, s mikor a gyermek fizikai, értelmi és erkölcsi erői kifejlettek: csak akkor jó a műhely a maga kiegészítő tanfolyamaival.”*⁹

Felméri könyveiben és tanulmányaiban a korabeli iskolarendszer minden szintjével kapcsolatban tárgyilagosan elemezte a hiányosságokat, s egyben javaslatait is megfogalmazta.

Az elemi iskola legfontosabb feladatának az írás, az olvasás és a számolás, azaz a későbbi iskoláztatás és önművelés szempontjából különösen fontos alapozó tárgyak elsajátítását tekintette.

Újító szándékai a középiskolai oktatás terén voltak a legmarkánsabbak. Szorgalmazta, hogy

- a középiskolákban kevesebb tantárgyat oktassanak, de a tantárgyi elvárások szintje magasabb legyen („... az angol szűk körű és magas mérték az egyént, a tehetséget, a mi széleskörű, de alacsony mértékünk a tömeget s ha lehet e szót használni, a nyáját veszi tekintetbe...”)¹⁰;
- a tanulók számára a megnyilvánuló egyéni képességek alapján a felsőbb osztályokban lehetőséget kell biztosítani a tantárgycsoportok közötti választásra, egyes tantárgyak „alacsonyabb mérték” szerinti tanulását is lehetővé kell tenni;
- az érettségi „mérceje” országosan azonos legyen, az érettségi kérdések összeállítására, a vizsgák felügyelete az egyetemi és középiskolai tanárokból, valamint a tankerületi főigazgatókból létrehozott testületek feladata legyen.

A töredékesen felvillantott gondolatok, a Felméri halála óta eltelt száz esztendő gyermek-szemléletének alakulása, az iskoláztatás azóta is kritikus, megoldásra váró problémáinak sora jelzi, hogy Felméri valóban korszerű nevelési nézeteket vallott. Elismerően – és egyben önkritikusan – azt is mondhatjuk, hogy Felméri olyan oktatásügyi feladatokat fogalmazott meg, amelyek megvalósítása napjainkban is – többnyire – várat magára.

JEGYZETEK

1. Felméri életéről és műveiről, pedagógiai nézeteinek fontosabb jellemzőiről ld.: Ágoston György: Felméri Lajos, (Kismonográfia) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1993. 110 o.
2. Felméri Lajos: Az iskolázás jelene Angolországban. Jelentés. 1. kötet: Népiskolázás, 2. kötet: Közép- és felsőoktatás, Budapest, 1881.
3. Felméri Lajos: A neveléstudomány kézikönyve, Kolozsvár, 1890.
4. Felméri Lajos: Az iskolázás jelene... i. m. X. o.
5. Felméri Lajos: A neveléstudomány... i. m. Előszó V. o.
6. Felméri Lajos: Felhívás a Neveléstudomány Kézikönyve című mű megrendelésére, Nemzeti Nőnevelés, 1890. XI. évf. 103. o.
7. Felméri Lajos: Leányaink liberális nevelése, Nemzeti Nőnevelés, 1891. XII. évf. 157. o.
8. Felméri Lajos: Az iskolázás jelene... i. m. I. kötet, 181. o.
9. Felméri Lajos: Elemi iskolázás Párizsban, Néptanítók Lapja, 1878. XI. évf. 22. sz. 489. o.
10. Felméri Lajos: Az iskolázás jelene... i. m. II. kötet, 205. o.